

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԻ ՄԸ ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

ԺԱՄԱՆԱԿՆ ԵՒ ՊԱՏԱՆԻՔ

Պատանիք մեծ հարստութիւն ունին ձեռքերնին, եթէ գիտնան ժամանակը իրենց դրամագլուխ ընել, գործածելով զայն՝ ոչ թէ ինչպէս որ կ'ուզեն, այլ ինչպէս որ պէտք է։ Պատանի մը որչափ ալ խեղճ ըլլայ, սակայն միշտ ճոխ դրամագլուխ մ'ունի, ուսկից մեծամեծ շահեր կրնայ ձեռք բերել։ Այս դրամոց գլուխն ժամանակն է, և սորա բարւոյ գործածութիւնն յիրաւի անիւն և ստոյգ շահ յառաջ կը բերէ։ Եւ մանաւանդ այնպիսի դրամագլուխ մ'է սա, որ առանց աշխատութեան չնէր կարող մեզ սեպհականել։ Բա՛ր ինձ, ով պատանիք, երբ յանկարծ վար իյնալով ձեռքերնիդ ցեխտաի, այն ջուրն՝ զոր լուացուելու կը գործածէ՛ք՝ ձերը չի՛ համարուիր։ Բայց եթէ զայն չգործածէ՛ք՝ ձերը կրնայ համարուիլ։ Այսպէս է նաև ժամանակին գործածութիւնն. եթէ ՚ի ձեռն ժամանակին լուանա՛նք մեր վրայէն այն աղտը՝ որ սգիտութեամբ և չար կամօք խաւարցուցեր է մեր հանճարը ու միտքը, երանելի և երջանիկ կ'ըլլանք. բայց այն ատեն ժամանակը մեզ հաստատուն դրամագլուխ կը ստանանք, երբ զայն ՚ի շահ մեզ ծառայեցընենք, ապագային նախապատրաստութիւն տեսնելով, ուսանելով միշտ և միանգամայն կրթելով զմեզ գիտութեանց, գեղարուեստից, գովելի կրթանաց և փորձառութեանց մէջ. ոչ թէ խառնաւոր և ծոյլ կեանք վարելով, այլ աշխոյժ և փութալան գտնուելով առաքինական գործոց մէջ, շահաւոր և պատշաճ աշխատանք։

Բայց ինչպէս կրնայ բարւոյ գործածել զք այն բանը՝ որոյ վրայ տեղեկու-

թիւն չունի։ Ուստի նախ պէտք է որ դուք ժամանակն իւր մասանց վրայ բաժնէք, որպէս զի անցեալը ներկայ չկարծէք, և ոչ ալ զձեզ ապառնոյն բացարձակ տէր համարիք։ Այս բաժանուէրն ամենահարկաւոր է, ուսկից և ամէն մարդ կախումն ունի, որովհետև ամէնքն ալ իրենց վիճակին և կարողութեան համեմատ ՚ի շահու գրած են, և կան ալ որ պիտի սկսին ՚ի շահու տալ այս դրամագլուխը իրենց կարողութեան չափովն։ Իսկ ով որ ժամանակին այս զանազանութիւնը չընէր, կամ զժամանակը չշահեցընելով՝ օգուտ մը չի քաղեր անկից, և կամ անկատար բան մը կը քաղէ։

Յուշիոս Կոլոն հռչակաւոր պատեւրազմոյն, որ յետոյ Հռովմայեցոց ծերակուտին անդամ ընտրուեցաւ, բարձրահասակ էր և յաղթանդամ։ Երկու որդի ունեցաւ, որոցմէ առաջինն տանուհինդ և երկրորդն տանուերկու տարուան էին, զորս դպրատուն զրկած էր ուսումն սորվելու։ Երբ օր մը Յուշիոս Կոլոն իւր որդւոց այցելութեան գնաց, զանազան իրաց վրայ շատ մը հարցմունք ընելէն յետոյ, իմացաւ որ դաստիարակն անոնց վրայ դանգառ կ'ընէր. վասն զի առաջինն չէր ուզեր բնաւ ուսման մէջ քայլ մ'ալ յառաջադիմել, և տղու պէս կը զրօսնոյր. իսկ երկրորդն ծաղր կ'ընէր իւր ընկերակիցները, և կ'ուզէր որ զինքը իբրև մեծ յարգեն. ուստի երկուքն ալ անարժանութեամբ կը կրէին ուսանողի ըզգեստը։ Հրամայեց հայրն որ առաջինն այն զգեստը հագցընեն՝ զոր տառարին առաջ կը զգենոյր, և զինքը ազատ իւր կամայը թողուն. իսկ վերջինն՝ հօրը սինկկիտոսական զգեստը բերեն զգեցընեն, և այսու՝ որպէս զի, բնաւ, հասկընան թէ որչափ տարբե-

րութիւն կոյ մարդ ըլլալուն և տղայ ըլլալուն մէջ, ներկային և տնցելոյն մէջ: Երբ ստուգիւ հրամանն կատարուեցաւ, որդւոյմէ առաջնայն շունչը բռնուեցաւ՝ մանկական նեղ զգեստուցը տակ. իսկ երկրորդն կարծես թէ կը խղզուէր ծանրակշիռ պատմութեանն ներքեւ: Ուստի օր մը միայն բաւական եղաւ՝ այն նեղացուցիչ զգեստներով իմացընել տղայոց՝ թէ մանկական հասակն անցուցած էին ու այրական հասակին գեռ հասած չէին: Պէտք է ուստի ներկայ ժամանակին յորմարիւ և բարի առաջնորդութեամբ մը ապագային պատրաստութիւն տեսնել:

Եւ իրացընէ, այս ինքզինքնիկ ներկային յարմարցընելէն, առանց մոռանալու ոչ անցեալը և ոչ ապագայն, այլ երկու ծայրերէն խորշելով միջին ճամբէն երթալնէ՛ր՝ կը կախուին ձեր ներկայ կենաց մէջ կատարելիք ամէն լուազոյն գործերն, Բայց այսու հանդերձ պէտք է որ համոզուիք թէ պատանի մը՝ որչափ ալ ՚ի բնութենէ ստացած ըլլայ սրտի և մտաց գերազանց ձիրքեր, ՚րչափ ալ՝ կ'ըսեմ՝ պիտուի թիւն և բարի կամք ունենայ, բայց նա իւր անցուցած ժամանակը չկարենալով շահեցընել և կամ ամեն նախադասութեամբ անկից, միշտ պակասաւոր պիտի գտնուի այն ամենազնիւ ձիրքէն՝ որ է փորձն: Այս գտնա՝ որ խիստ հարկաւոր է պատանեկական հասակին առաջնորդութեան համար, բնութիւնն զգալի դարձնել չնորհած անոնց. ուստի այս պակասութեան փութարէն՝ պիտի լեցընէ տգնիւ դաստիարակաց փորձառական դիտութիւնն: Առ այժմ պէտք է որ տղայք ուրիշին փորձով խորհրդածեն և այնու գործեն: Վայ այն պատանւոյն՝ որ ուղենայ ամէն բան իւր փնտառման ճանչնալ, իւր նախորդին ուսուցածին հաւատք չընծայէ, և անոր իսկ՝ որ կրնայ դիւրացընել ուսմանց աշխատանքը, նաև բնութեան զգացումները զսպել, առաջնորդելով իրեն փոքր առ փոքր՝ ուր որ ինքն պիտի գայի՛ն, յետոյ

զղմումս՝ անստուգութեան մէջ պիտի տատանէր: Աւելի պարզ ըսեմ. օրինակ իմն, եթէ պարտաւորութիւն ճանապարհորդութիւն մ'ընել, բայց չուզենաս հետեիլ այն անձին, որ ուրիշ անգամ նոյն ճանապարհորդութիւնը կատարի է և կրնայ առաջնորդել քեզի, այն ատեն պարտաւորութիւն կրկին անգամ զժուարութեամբ նոյն ճամբան ընել և այն ալ գէշ կերպով: Ինչպէս, թէ ուղենաս ըղջիւր վարժիլ, և սակայն արհամարհես վարժապետին ուսուցածը, որով վտանգի մէջ կը գնես զքեզ երկայն միջոց, մինչև անգամ չուր հրաշտեն և թերեալ խեղդուիլ իսկ կ'ընդիպի. և սակայն որչափ շուտով պիտի վարժէիր՝ եթէ փորձ անձի մը առաջնորդութեանն հետեիելով լրջալիր:

Բայց երբ ուզես զքեզ փորձառութեան տալ, ոչ միայն հաւատարմութիւն, այլ նաև քաջասրտութիւն և գործունէութիւն պէտք է: Քաջասրտութեամբ պիտի յաղթանակես մանկական ունակութեանցդ, և միանգամայն պիտի առես ազէտ և կամակատար ընկերացդ չար օրինակները. իսկ գործունէութեամբ՝ հոգւոյդ վնհանձն շարժմանցն հետեիելով պիտի ցուցընես քու կարողութիւնդ, և առ այժմ առաջնորդով մը ընթանալով այն ճամբան, օր մը միայնակ պիտի կարենաս երթալ: Բայց զքեզ ուրիշին փորձառութեան յանձնելով պիտի չկարծես թէ ամենայն ոպահովութիւն ստացած ես. վասն զի փորձառութիւնն նաւուն դեկն է, որոյ կը պակասին նաև թիւս ձիգըն ու առագայտներն՝ որպէս զի յառաջ երթայ նաւն. ինկերական առաքինութեանց ասպարէզն միշտ հակառակ մրցելով տղիտութեանց և ախտից՝ կը պահանջէ որ բովանդակ զօրութիւնդ ՚ի գործ գնես՝ ոչ միայն յառաջդիմելու համար, այլ որպէս զի նաև ետ չմղուիս:

Եւ սակայն ՚ի տղայոց շատերն իսկ՝ իրենց ծնողաց տունը կ'ապրին՝ ինչպէս թէ Դրախտին մէջ ըլլային, միշտ զբաղեալ ըլլալով ուսմանց և զուարճու-

թեանց . իրենց ընկերաց հետ կը կեն-
ցադալարին , բնաւ չանցընելով իրենց
մտքէն՝ անցելոյն և ապագայ կենաց
մտածութիւնքը , կարծելով միանգա-
մայն թէ ամենայն ինչ մշտատես է . այս-
պէս նաև այն անձինքն որոց մէջ ին-
քը կը կենցաղաւարի , իւր ծնողքն և
անոնց ներկայ վիճակն յորում կը զըտ-
նուի՝ անշարժ և անփոփոխ կ'երևան
իւր մտաց առջև : — Բնաւ ուշ դրած
չէք այն երազութեանն՝ որով իրք կը
ծնանին , կը մեծնան ու կը յաջորդեն
իւրերայ , կը մտածէք երբեք թէ աշ-
խարհայ վրայ չկայ էակ մը՝ որ կարե-
նայ ըսել . կամ էս և հաւստաւս եմ :

Արդ թէ վայրկեան մը ուշիմ մտօք
'ի ձեզ ամփոփէք ուշադրութիւննիդ , կը
բացուին իրացընէ ձեր մտաց առջև
իրաց մշտափոփոխ տեսարաններն , ո-
րոց վրայ թերևս մինչև ցայժմ մտա-
գրութիւն ըրած չէիք : Ահաւասիկ զա-
նազան գաղափարաց և մտածութեանց
անհամար թիւ մը , որոնք կը չրջին մը-
տաց մէջ . յորոց շատերն դեռ հազիւ
կը ծնանին 'ի միտս , այլք արդէն իսկ
խորհրդածուրբ և պատրաստուած են
'ի գործադրութիւն , ոմանք կ'անցնին
և այլք վերստին կը դառնան 'ի միտս :
Կան մտածութիւններ՝ որոնք անկար-
ծելի կերպով կը ծնանին մտաց մէջ , և
կան ալ՝ որ դժուարաւ մտաք կը զըտ-
նեն , և կը ձուլուին նախընթաց մտա-
ծութեանց հետ : Մէկ կողմանէ իբրև
հաստատուն աստեղք՝ կը թուարկին ան-
ցելոյն յիշատակներն . մօր մը նախկին
գ.գ.ուանքն , հօր մը առաջին սիրոյ համ-
բայրն , մանկութեան առաջին զբօսանք-
ներն , տեղեաց , անձանց և սրտի ա-
ռաջին անգամուան զգացած տպաւո-
րութիւնքն : Այս մտածութեանց առջև
կ'անհետանան 'ի բաց ներկայ կենաց
անձկութիւնք , թեթեամտութիւնք և
գաղափարք . անցելոյն և ներկային
բաղդատութիւն , նմանութիւնք և ան-
նմանութիւնք , սխալմանց ճանաչումն
և զղլումն , որոնք կը ջանան երևոյթ ու-
նենալ անմեղութեան ամբիժ վարդե-
լողն , և տեղի պիտի տան նորանոր ու-

րոշողութեանց և առաջադրութեանց ,
Բայց հազիւ թէ այս ուրախութեան ըզ-
գացումը կը զգար , մէկէն երկիւղնեքս
մտնելով կը պատեհարազմի այն մտածու-
թեանց հետ , և 'ի մի խառնելով՝ ըզ-
ձեզ ձանձրութեան և տարակուսի մէջ
կը ձգէ : Ահաւասիկ ապառնոյն գաղա-
փարն՝ որ իւր տեսարանաց առաջատա-
ները ձեր հոգւոյն մէջ կը պարզէ , ու
ընդարմացընելով սրտերնիդ՝ ըստ կամս
իւր կը վարէ զայնս , թէ և կորուսանէք
արթնութիւննիդ , այլ նոյն իսկ քնոյ
մէջ երևակայութեան զօրութեամբ վե-
րստին կրկնուելով օրուան տեսարան-
ներն՝ թէպէտ խանդարեալ , սակայն
ձեր մտաց բոլոր կարողութիւնքն 'ի
շարժման կը բռնեն , Տեսած էք արդեօք
գեղեցկադէտ մը (Kaleidoscope) , որոյ
իւրաքանչիւր շարժումն ձեր աչքին
զանազան տեսարաններ կը ներկայա-
ցընէ . մերթ տերեւոյ խուրձ մը՝ հան-
դերձ ծաղկամբ , մերթ բոլորած ծաղ-
կանց փունջ մը , պսակ մը , աղբիւր
մը , պատուհան մը , լուսամտի՝ երկա-
թեայ վանդակիկ մը , աստղ մը , գե-
տակ մը . նոյնպիսի մտածութեամբք
կը զբաղիք քնացած ատեննիդ և ամէն
անգամ դիւրեբրնիդ փոխուելուն՝ կը
ներկայանայ առջևնիդ անպատմելի ըզ-
գացմանց պարահանդէս մը , մերթ
զուարթ , մերթ տխուր , երբեմն յափըշ-
տակիչ և երբեմն ազմկալից տեսա-
րաններով . փափաքներն իրարու կը
յաջորդեն և պատրանք պատրանաց .
յարափոփոխ , դիւրանցիկ և անդադար
բազձանք մը՝ կարծես շողոյ մլման ա-
րագութեամբ , եթէ կարելի է այսպէս
ըսել , կը քաշէ կը տանի յուսոյ և անձ-
կութեանց կառքերու շարք մը , և ա-
ռանց իսկ ուզելուդ՝ կը տեղափոխէ ըզ-
քեզ տեսնելու , լսելու , զգալու անհա-
մար դիպուածոց իրարանցում մը , որք
կ'այլակերպին՝ դարձեալ փոփոխուելու
համար , և չեն անհետանար՝ քնոյ ան-
հետանալով , վասն զի առաւօտեան
նոր գաղափարներով՝ կը կրկնուին
դարձեալ և նոր չըլան մը կը սկսին :

Փորձ փորձեցէք ուրեմն , ս' պատա-

նիք, թէ կրնա՞ք արդեօք խաղաղցընել
 ձեր հոգւոյն այսպիսի նորօրինակ կրած
 այլալոյթիւնը, և բռնադատեցէք և
 համարձակ ըսէք ձեր մտայ՝ թէ խաղա-
 դէ, ո՞ւր միտք, կայ, հանգիր. ձեր թէ
 միտքն թէ յիշողութիւնն և թէ ձեր
 սիրտն այն օրինաց պիտի հնազանդին՝
 որ զիրենց ասեղծեց ու կը պահէ. ուս-
 տի չեն կրնար գործել ևս կենալ:
 Այս տեսարանն այնչափ աւելի պան-
 չելի է՝ որչափ և անընդհատ: Այդ մեր
 հոգւոյն գործոց և փոփոխութեանց
 ներքին տեսարանն, պատկեր է արտա-
 քին իրաց այն յարափոփոխ և արագ
 արագ շարժմանց՝ որով իրարու կը յա-
 ջրողեն, մէկմէկու տեղը կը բռնեն, և
 կ'անհետանան. անսխալ վկայ է այն
 բնազդման՝ զոր Ստեղծիչն բովանդակ
 աշխարհի շնորհաց, և այն օրինաց՝ որ
 բարձր և յայտնաբարող ձայնիւ ան-
 դադար կը կրկնէ ամենու՝ շարժէ, փո-
 փոխուէ և անցիր:

Մի և նոյն փոփոխութեամբ՝ որով
 տեսաք ծնանիլ, փոփոխիլ և ոչնչանալ
 ձեր մտաց գաղափարներն և խորհուրդ-
 ներն, կը փոխուին, կը հաստատուին
 և կը վերջանան նաև թագաւորու-
 թիւնք, պետութիւնք, գերդաստանք
 և մարդիկ: Ուր երբեմն կը բարձրա-
 նային հոյակապ քաղաքներ, արդ խա-
 տեր միայն կը բուսնին, և ուր երբեմն
 անգետայք կը ճարակէին, արդ կ'ամբառ-
 նան քաղաքք և դղեակք: Քանի մը
 տարի առաջ չկար և ոչ իսկ ձեր բնա-
 կած տունն, բայց միայն լայնատարած
 չէնք մը կը տարածուէր բոլոր դաշտին
 վրայ՝ ուր արդ եզներն կ'արօրեն: Ար-
 դեօք ասկից երեսուն տարի առաջ ուր
 էիք, և յիսուն տարի վերջը ուր պիտի
 ըլլաք: Չեր գերդաստանք ինչ պիտի
 ըլլան և դուք իսկ ինչ պիտի ըլլաք:
 Պանդուխտք եմք և պանդուխտ են նաև
 անոնք՝ օրոց պէտք է կուտիլ ընդդէմ
 դատարկութեան և պարապութեան,
 կտրելով անցնելով մեր առջև դրուած
 ճանապարհը:

Մինչև ցայժմ՝ նեղութիւն չկրեցիք
 ձեր զգեստը և հացը ճարելու, և հիմայ

վայելուչ հագուեր էք ու փափուկ մեծ,
 ցեր. բայց դիտնայիք թէ ինչ է ձեր
 ծնողաց թափած քրտանց և նեղու-
 թեանց ամէնը, որով կը ճգնին զձեզ
 այսպէս գուարթ և հանդարտ պահե-
 լու. զիտնայիք դարձեալ թէ սրչափ
 կը ցանկան անոնք տեսնել այն վայր-
 կենիւր, յորում պիտի կարենաք գտե-
 ղձեզ հոգալ. և այն ապականեալ թե-
 րութեանց մէջ՝ միայնակ առանձին ըզ-
 ձեզ ուղիղ կառավարել: Այս, զիտ-
 նայիք թէ քանի քանի անգամ զձեզ
 իրբև մարդ կատարեալ կը մտածեն ի-
 րենք: Բայց թէ ծնողաց բազմահոգ
 խնամքն և թէ ամենաճարտար դաս-
 տիարակութիւնն՝ առանց ձեր աշխա-
 տութեան՝ բնաւ չեն կրնար զձեզ բարի
 և օգտակար մարդ ընել: Դառնալով լու-
 զալու վարժելու օրինակին, ըսէք ու-
 րեմն. ո՞վ պիտի կարենայ ձեզի ջրոյն
 ալեաց դէմ՝ մաքառիլ ուսուցանել եթէ
 դուք չուզէք շարժիլ: Պէտք է շարժեք
 զձեզ՝ որպէս զի յառաջագիմք, և մեծ
 աշխատութեամբ յօրինէք ձեր վաստակ
 կը, օգտակար ըլլալով նախ ձեր անձին
 և ապա ընտանեաց և հայրենեաց: Նըշ-
 մար մը տուէք այն զգեստուց՝ զորս
 չորս տարի առաջ ձեր վրայ կը կրէիք,
 այժմ կարճ և նեղ կու գան ձեզի, ձեր
 հասակն առաջ գնացեր ու դուք մար-
 մնով մեծցեր էք, և քիչ մնացեր է այ-
 րական հասակին հաւասարելու: Բայց
 արդեօք ձեր միտքն և խելքն ու հան-
 ճարն ալ յառաջ դիմեր են՝ նորանոր
 գիտութեանց ստացմամբ: Արդեօք ու-
 մանց ոմանց նման՝ դուք հսկելով թէ
 ես այն եմ՝ ինչ որ տարիներով առաջ
 էի, նոյն գեղեցիկ և յարգելի գործերը
 կ'ընեմ՝ ինչ որ երբեմն կը գործէի:
 Ո՛չ, ո՞վ պատանիք, այն գործն որ տա-
 սը տարի առաջ ձեզի համար ստուգիլ
 առաքինութիւն էր, հիմայ կրնայ ակա-
 ըլլալ. և այն որ նոյն միջոց ձեզ 'ի թե-
 րութիւն կը համարուէր, այսօր թերևս
 առաքինութիւն ըլլայ: Արդեօք կը թո-
 ղո՞ք այսօր՝ որպէս զի հագուեցընեն
 զձեզ, լուան և բազկաց վրայ կրեն: Այ-
 սօր չէք կարող ընկերական զբաղանք.

Ներքէ ընտրել զմին, որ ձեզ աւելի հա-
ճեի է և անոր պարագիւր:

Այսպիսի փոփոխութեան պատճառ-
կըլլան տարիներն. բայց տարիներն
ձեզի պատճառ պիտի չըլլան յետագիւ
մութեան, և այն ազատութեամբ՝ որով
զձեզ միշտ կը յորդորեն առաջ երթա-
լու, պարտք մը պիտի գնեն ձեր վրայ
յառաջագիւմելու՝ ոչ թէ ինչպէս որ
գուք կ'ուզէք, այլ ինչպէս որ պէտք է:

Հեռացէք ուրեմն երկու ծայրայեղ
ախտաւորներէն, թէ այն անձինքնե-
րէն, որք ժամանակէն առաջ կ'ուզեն
հասունացեալ ըլլալ, և թէ անոնցմէ՝
որք կատարեալ հասակի հանճարոյն և
գործունէութեան կը սպասեն: Ո՛չ ոք
կրնայ մէկէն արդիւնաւոր մարդ ըլլալ.
և այս թանկագին անունն կը տրուի
'ի վարձ՝ միայն այն երիտասարդին, որ
առաքինութեամբ և քաղցրաբարոյու-
թեամբ զարդարուած է: Ահա՛ղ...
կը գանուին ծերագոյնք՝ որք բնաւ
մարդ եղած չեն: Նշանաւոր է Ներոնի
այն յիմարութիւնն՝ որ տեսնելով թէ
առանց գեռ յաղթանակաց հանդիսի
մը փառքը վայելելու կը ժրտայ, հրա-
ման տուաւ որ հանդիսին պատրաս-
տութիւն տեսնեն և ժողովուրդն եր-
թայ Յաղթութեան տաճարը՝ մատու-
ցանելու աստուածոց յաղթանակաց
համար սահմանուած գահութիւնը: Ժո-
ղովուրդն ստիպուեցաւ երթալու և
հոն զՆերոն պատուելու, որ յաղթա-
նակի զգեստաւոր և զիրքով՝ չփացած և
ուռած յառաջ կը զիմէր. բայց ժողո-
վուրդն ծածուկ կը խնտար, իրարու
հարցընելով՝ թէ « Ահաւասիկ յաղթո-
ղի մը մատուցուելիք պատիւներն և տո-
ներն, բայց ո՞վ է զիւրցացնն »: Այսպէս
որչափ չափահաս մարդկանց ալ կրնայ
հարցուիլ՝ թէ Ահաւասիկ մարդկու-
թեան ամենայն ձեւերն, բայց ո՞ր է
մարդն: Համառօտ ըսենք, թէ պէտք
է գիտնալ՝ որ մարդկութեան աստի-
ճանին՝ միայն ապրիաց թուով չի հաս-
նուիր, այլ պէտք է նաև հաստատուն
կամք, համբերութիւն և աշխատասի-
ւութիւն. որով օգուտ քաղելով ան-

ցեալէն՝ զներկայն իրեն ծառայեցընէ,
և պարտաստուի կատարելու այն վիճա-
կին պարտքերը, առ որ սահմանած է
զինքը Նախախնամութիւնն:

ՊԱՐՏԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ

Քովանդակ ստեղծուած իրերն՝ ան-
ընդհատ աշխատութիւն մ'են, և մար-
դըս պարտաւորեալ է աշխատելու ըստ
իրաւանց արդարութեան՝ եթէ ինք-
զինքը կատարելագործելու և եթէ ի-
րեն վախճանական նպատակին հաս-
նելու համար: Ո՛ր պատահիք, աչքեր-
նիդ տիեզերաց վրայ դարձուցէք, և
ըսէք՝ թէ արդեօք կայ ստեղծուած մը
որ անգործ ըլլայ: Արեգակն իբրև հրա-
կայ մը կը ծագէ ճիշդ իրեն սահմա-
նուած ժամուն և ապա կը խոնարհի 'ի
մուտս, անհուն ասպարէզ կտրելով և
իւր լոյսը ուրիշներուն սփռելով. բո-
լոր աստղներն՝ որ մեր չորս կողմն կը
շրջին, երբեք իրենց ընթացքէն չեն
դադրիր: Գիշերն օրուան կը յաջորդէ
և օրն գիշերոյն. և տարւոյն եզանակ-
ներն անփոփոխ իրարուն կը յաջորդեն:
Երկիրա՛ զիտեցէք թէ արդեօք իւր բեղ-
նաւորութենէն կը դադրի՝ երբեք. և
միթէ տունկերն ալ իրենց որոշեալ ժա-
մանակին չեն բողբոջիր, մերթ տերեւ,
մերթ ծաղիկ և մերթ պտուղ տալով:
Տեսէք թէ ծաղիկն ինչպէս կը շարժի, կ'ա-
լէկոծի, կը ցածնայ և կամ կ'ուռնու-
կը տեսնենք իւր մկանանց վրայ նա-
ւեր, որք վաճառականութեամբ շատ
հեռաւոր ազգեր իրարուն հետ կը կա-
պեն: Միթէ կրնաք գտնել կենդանեաց
միջէն մէկն՝ որ անգործ կենայ: Թռչնոց
միջէն ոմանք աշխարհէ աշխարհք կը
ճանապարհորդեն, աւելի բեղնաւոր և
առողջարար երկիրներ գտնելու հա-
մար. այլք ընդարձակածաւալ աշխարհ-
ներ կ'երթան, զանոնք իրենց գեղգեղ-
մամբը զուարճացընելու համար. ոմանք
ալ մետաքսեայ թեւ կը հիւսեն, իսկ
այլք՝ իրենց ձագուց համար բոյն կը
կազմեն, ոմանք ալ միջատներն ուտելով

օղբ կը մաքրեն: Չորքոտանիններէն ու մանք՝ բեռներ կը տանին կը բերեն, ու մանք արօրին լծոյն տակ մտած՝ երկիր կը հերկեն, ոմանք ալ հեծնելու կը ծառայեն և կը պատերազմին, ոմանք թղթատարութեան կը ծառայեն և ու մանք ալ տունները կը պահպանեն:

Միթէ մարդն միայն՝ որ մտաց և մարմնոյ գեղեցիկ ձրիւք զարդարուած է, միթէ մարդն միայն, կ'ըսեն, անգործ պիտի ապրի. միթէ պէտք և կարօտութիւն չունի որ զայն լեցընէ, կարողութիւն՝ զոր կատարելագործէ և վախճան՝ առ որ հասնի: Բովանդակ ստեղծուածոց միջէն՝ որ արեգական տակ կ'ապրին, ամենազեղեցիկն, քան զամէնն իմաստունն և զօրաւորն, հանգերձ իրեն նախամեծարութեամբ՝ կը կարօտի իրմէ ստորին բոլոր ստեղծուածներուն, որոնք նաև առանց մարդուն կրնան ապրիլ: Առանց մարդուն կը ծագէ արեգակն և կը մանէ, օդն կը թափանցէ և կը շնչէ, ծովն կ'ընթացայ և յետս կը դառնայ: Առանց գործակցութեան մարդուն՝ երկիրս կը բեղնաւորի և բողբոջներ կ'արձակէ. բոյսերն կը ծաղկին և կը պտղաբերին. լեռանց խորոց մէջ մետաղներն կը ձուլուին առանց մարդուն. ամէն կենդանի առանց իսկ մարդկային խնամոց կրնայ ապրիլ. բայց մարդն ոչ կրնայ ծնանիլ և ոչ ապրիլ՝ առանց օդոյն զոր կը շնչէ, առանց ջրոյն որով ծարաւը կը յագեցընէ, առանց երկրին ուսկից իւր օրնունդը կը ճարէ: Ի՞նչպէս պիտի համբերէր ձմեռանային սաստիկ ցրտոյն՝ առանց կաշոյ և բուրդի, եթէ չպատրաստէին զայն իրեն: Այսպէս նաև միթէ պիտի կարենար պաշտպանուիլ առանց փայտերու, քարերու և առանց մետաղաց, որք իրեն կարօտութիւնը կը լեցընեն. դարձեալ ի՞նչպէս պիտի մեծնար առանց իւր մէկ նմանին՝ որ զինքը խնու մէ, ու դաստիարակէ: Արդ մարդն այսչափ կարօտութիւն ունենալով ուրիշ անթիւ էակաց և մասնաւորապէս իւր նմանին, պիտի կարենայ չըլլալ ճանաչող ուրիշէն ընդունած բարեբա-

րութեանց, առանց ապերախտ զբոսնուելու. պիտի կարենայ առանց անի. բաւելու հրաժարել՝ ուրիշին ընելու այն ինչ, զոր այնչափ զանազան դիպուածոց մէջ ուրիշն իրեն համար գործեր է և կը գործէ անդադար:

Քիւլիէ՝ ներկայ դարուս առաջին բնագլխին, բոլորովին նոր գիտութիւն մը հնարեց, ուսկից նաև ուրիշ երկուք ալ առաջ եկան, որ և ստուգուեալ ամենամեծ և խորին զննողութիւն է. կ'ըսէր թէ ամէն շնչաւոր էակաց անդամներն և գործարանք՝ իրենց վերջին վախճանին, սեփական նպատակին և այն կենաց համեմատ են, առ որ զիրենք սահմաններ է արարչագործն բնութեան:

« Մարդս՝ կ'ըսէ Պալպոյ, եթէ ուշագրութիւն գնեմք՝ գործարանակազմութեան ընդհանուր կենդանեաց դասակարգին մէջ, շատ գծուարութեամբ իրեն բերմունքներն և նիւթական նպատակը կը յայտնէ: Իրեն կ'մտնէր ուրիշ կենդանեաց և ոչ մէկուն ցուած գէրագոյն կատարելութեան աստիճանն ունի, ոչ ուժոյ մէջ, ոչ արագութեան մէջ, ոչ առաձգութեան մէջ և ոչ տեսողութեան. ուստի մարդս մասնաւորապէս սահմանեալ չէ՝ ոչ պատերազմելու, ոչ փախելու, ոչ ցատկելու և ոչ տուկալու: Իրեն համար բացարձակ կերպով որոշուած կերակրոյ տեսակ մը չունի՝ ատամնային դրութեան մը սեփականեալ, և ոչ իրեն մորթոյն և անդամոց համար սահմանուած բնագրամներ և կլիմաներ. մի միայն եղականութիւն մը, մի միայն կատարելութիւն կը տեսնուի մարդուս կ'մտնէր վրայ, որ է ձեռքն, գործի աշխատութեան, և մի միայն սովորութիւն սեփական է մարդկային ազդի, և է այն՝ բերումն առ աշխատութիւն: Բայց եթէ իրեն մերկ կ'մտնէր անցնինք և քննենք զմարդն իր անդամոց լրութեանը մէջ, իւր մերկութեամբ՝ ամէն կլիմայի տակ ալ զգեստուց կը կարօտի, նաև օդոյն ճնշումներէն նեղուած՝ հանգիստ առնելու պէտք կը զգայ: Իւր տկարութիւնն կը ստիպէ զինքը՝ որ իւր անձը թշնա-

մայն ձեռքէն պաշտպանելու և իրեն պարէնը հայթայթելու համար՝ զինուէ կարօտի. ահա իրեն այս ամէն թերութեանց տալիք աշխատութեամբ միայն կ'աւճուի, ուստի ըստ ուղիւ հետեանաց՝ մարդս ամէն բանէն աւելի հարկաւորաբար աշխատելու սահմանուած է:

Եւ եթէ մեռեալ բնութեան դիտողութենէն՝ անցնիլը մարդոյն կենդանի բնութեան դիտողութեան, որ միայն յօգեալայն է, միայն խստուն, և ինքն միայն կրնայ իւր յատուկ գաղափարներն և յիշատակները հաղորդել այլոց, ով է որ ասկէջ չհետեցրնէ՝ թէ մարդն միայն սահմանեալ է փոխադարձ իրարու օգնելու՝ քան ուրիշ որ և իցէ կենդանի, ընկերանալու՝ որ աշխատութիւն մ'է, կատարելագործելու արդէն իսկ ըրածն՝ որ նորոգ աշխատութիւն մ'է, մշտնջենաւոր և անսահման աշխատութիւն մը՝ ժամանակին և մարդկային բնակութեան տեղութեան չափոյն համեմատ:

Դարձեալ, փոխանակ մեռեալ կամ կենդանի մարդուն նիւթական մասանցը վրոյ խորհելու, կրնանք նաև իրեն հոգեկանութիւնը մտածել, որով շատ լաւ կը զանազանի նա՝ բոլոր շնչաւոր էակներէն. և այս իմաստասիրական խուզարկութեամբս՝ ալ աւելի պայծառ պիտի տեսնուի իրեն առ աշխատութիւն ունեցած սեպհական որոշողութիւնն: Բնածիր կարողութիւն մը՝ շնորհուած էակի մը՝ կը պարտաւորէ որ զայն 'ի գործ դնէ. իմացողութիւնն, յիշողութիւնն, միտք, կամք և ուրիշ որ և իցէ մարդուն հոգեկան կարողութիւններն՝ ոչ միայն անօգուտ պիտի ըլլային, այլ և ծանր, անհաճոյ և ֆիսակար մարդու՝ եթէ զանոնք 'ի գործ չդնէր. և իրաւցընէ այսպէս կ'ըլլայ այն անձանց՝ որք չեն գործածեր զանոնք աշխատութեամբ. բայց այսպիսի անհոգութիւն մը, այսպիսի արհամարհութիւն մը բացառութիւն է. իսկ աշխատութիւնն կանոն է և ընդհանուր պահուած օրէնք:

Այնպիսի մտաց՝ որք նիւթական աշխատութեան կը պարապին, հոգեկան գերազանց և գրեթէ բոլորովին տնծանօթ աշխատութիւն մը կը տեսնուի՝ հայեցողականաց աշխատութիւնն, որք իրենց հոգւոյն բոլոր զօրութեամբ՝ այնչափ կը մօտենան կենաց և շարժման աղբեր, որ կարծես թէ կերպով մը հաղորդ կ'ըլլան աստուածային անխոփութեան. նման այն անուոյ՝ որք աւելի մերձաւոր ըլլալով շարժիչ զօրութեան՝ այնչափ երազութեամբ կը շրջին, որ հեռու կեցողին աչքին անշարժ կ'երևնան:

Եւ եթէ հայեցողական իմաստասիրութենէն անցնիլը պատմականին, և եթէ դառնանք մարդկութեան երկար կենաց կտրած ճամբէն, ամենէն աւելի հաստատուն, աճեցուն, ընդհանուր եղած իրն, որ մեր առջև կ'ենէ՝ աշխատութիւնն է. աշխատութիւն՝ միշտ և ամէն տեղ հազար ու մէկ կերպով 'ի գործ դրուած. աշխատութիւն անհրաժեշտ պիտոյից պատճառաւ, աշխատութիւն զրաղանց պատճառաւ, աշխատութիւն պարզ հաճոյից համար, աշխատութիւն աղքատին՝ ապրելու, մեծատան՝ ձանձրութենէ ազատելու, իմաստնոյն՝ ինքզինքը զոհացընելու, տկարին՝ իրեն նուաստութենէն բարձրանալու, հօգրին՝ իրեն մեծութիւնը պահելու համար. աշխատութիւն՝ ոչ միայն ամենէն 'ի գործ դրուած, այլ նաև ամենուն՝ վէճի, նախանձաւորութեան, փառասիրութեան, զրպարտութեան և պատերազմաց նիւթ եղած. այնպէս որ կրնայ ըստիլ թէ 'ի սկզբբանէ հետէ մարդկային ամէն ընկերութեանց նպատակն՝ կամ գէթ գլխաւոր արդիւնքն՝ եղած է բազմացընել աշխատութեանց թիւը:

Այսպէս նաև առանց խորին գիտութիւն մ'ունենալու, նոյն իսկ նուազ գիտնոց աչքին առջև ալ՝ ամէն տեղ մարդկային աշխատութեան անժխտելի ապացոյցներ կը հանդիսանան յիշատակարանք: Մեզ մերձակայ շատ քաղաքներու՝ ինչպէս նաև մեր բնա-

կածին մէջ, սովոր է ամէն ծերունի՝ իրեն երիտասարդութեան կարճատև տարիներուն մէջ փոփոխուած շէնքերուն նախկին ունեցած գրիցը վրայ մտածել և խօսել: Բայց եթէ մէկն այն բնական կամ արուեստական դիտարաններուն վրայ ելնէ, տեսնելով ընդարձակագոյն ևս անբարեկարգ երկիրներ, կրնայ աւելի դիւրութեամբ ընդլայնել այս դիտողութիւններս: Իիւրին է, կ'ըսեմ, մտքը դէպ 'ի այն առաջին ժամանակները վերաթեւել, մինչդեռ անմարդի և անշէն էին բովանդակ երկիրներն: Ո՛րչափ աշխատութիւն 'ի գործ գրուած է այն ժամանակէն սկըսեալ՝ անտառաց մայրիները կոտորելով ու դաշտերը հարթայատակ ընելով, կանոնաւորելով ջրոց յոխուուն ընթացքը ու դաշտերուն միջէն զաւտնդ վազընելով, երբեմն հեռաւոր աշխարհներէ օգտակար ծառեր բերած ու շէնցուցած ըլլալով ամայացեալ երկիրները, և երբեմն կամարլներ, ճամբաներ, գիւղեր և քաղաքներ կառուցանելով: Ո՛րչափ աշխատութիւն եղած է հազար ու մէկ անգամ քանդելով ու վերստին շինելով այս ամէն բաները. որչափ տան մը վրայ, սենեկի մը մէջ, ուր երբեմն երկարատև յաջորդութեանց աշխատանք տնօրէնուած կը գտնուին: Կ'ըսուի սովորաբար՝ թէ բնութեան երևոյթն կ'ամբառնայ միտքը՝ խորհելու Արարչին ու արարչագործութեան վրայ. բայց ոչ նուազ նաև մարդկային գործոց տեսարանն՝ կ'ամբառնայ մարդու միտքը առ զարդացումն արարչագործութեան, և առ արդիւնաւորեալ և արդիւնաւորելիք դիտաւորութիւն Արարչագործին, միայն թէ մէկն ուզենայ խորհրդածել: Օրէ օր նորանոր աշխատութիւններ իրարու վրայ կը բարդուին՝ ուրիշ ամէն ժամանակէ աւելի մեր դարուն մէջ: Ուստի ցնորական երկակայութիւն մը չէ, եթէ գաղափարով փոխադրուինք այն անձանօթ, բայց ստոյգ գալիք ժամանակին, յորում մարդկային ձեռնարկը պիտի ծածկեն ամբողջ երկրիս

մակերևոյթը, յորում բովանդակ երկրագնդոյս արտաքին կերպարանքն պիտի փոխուի աշխատութեամբ: Ով որ կ'աշխատի երկրիս վրայ՝ կրնայ մըտածել որ կը ծառայէ արարչագործութեան նիւթական նպատակին: Իսկ զայն որ դատարկ կը կենայ՝ պէտք է կշտամբէ այս մտածութիւնն՝ թէ ինքն միայն այն նպատակէն ապստամբ է:

Մարդուս վերջին վախճանն՝ անտարակոյս աշխարհէս դուրս ըլլալով, ուստի ժամանակաւոր, անցաւոր և երկրաւոր իրերէ և ոչ իսկ մին է: Աշխատելու կարողութիւնն՝ որ ստեղծագործութեան միջոց մարդուս աւանդուեցաւ, աներկբայելի հաւաստիք է՝ թէ նա իւր անմեղութեան ու երկմտելի վիճակին մէջ ալ՝ զայն 'ի գործ պիտի գնէր: Իսկ դատապարտութիւնն՝ մարդոյն վրայ նոր աշխատութիւն մը չաւելցոյց, այլ ինչպէս Ս. Գրոց խօսքէն յայտնի է, ոչ թէ միայն « կերիցես զհաց քո », այլ « քրտամիք երեսաց քոց կերիցես զհաց քո ». ահա այսու մարդոյն աշխատութիւնը սաստկացոյց՝ 'ի պատիժ իրեն անհնազանդութեան. վասն զի կատարեալ մարդոյն նախկին վիճակն՝ անգործութիւն չէր, այլ հանգիստ աշխատութիւն մը:

Այսպէս ահա որչափ աւելի մարդս իւր նպատակին ու անձին կատարելութեան կը մերձենայ, այնչափ աւելի կ'աշխատի: Աշխատութիւն ու քաղաքակրթութիւն գրեթէ համանուն են, և կամ ըսեմ՝ գրեթէ ժամանակակից, որք միշտ զոյգ կ'ընթանան: Թափառակցեղի անձ մը՝ հաստատուն բնակութիւն ունեցող ազգի մը անձէն աւելի նուազ կ'աշխատի: Այսպէս նաև փոքր և սահմանափակ ազգի քաղաքացի մը՝ շատ նուազ աշխատութիւն ունի՝ քան թէ մեծ թագաւորութեան մը և կամ մեծամեծաց հետ յարաբերութիւն ունեցող անձ մը: Հին ազգերն՝ բազմադարեւորութեան շատ նուազ կ'աշխատէին. որոց ունենային՝ որ իրենք կարենային չաշխատել, կը դադրէին աշ-

խառութենէն ու իրենց գերիները կը ծառայեցընէին: Հին ժամանակ ազատ մարդիկ՝ միայն հարկաւոր եղած միջոց կ'աշխատէին, թէպէտ և աշխատութիւնն երբեմն բացառութեամբ ազատական դուրս ալ համարուած է. ընդհանրապէս ազատականաց աշխատութիւնն՝ հնոց մէջ յարգ չստացաւ. բայց շուտ մը 'ի քրիստոնէութեան ժողկրկ սկսաւ: Քրիստոնէութեան գերբնական արգասիքներն՝ իրեն սկզբնաւորութենէն սկսեալ կատարուեցան. բայց այն արգասիքներն որք պարզապէս երկրաւոր են՝ արգէն իսկ յարդիւնս պաշտած են և տակաւ ալ պիտի գտնուին: Այսպիսի կերպով ահա զարգացաւ ազատաց աշխատութիւնն և տարածուեցաւ քրիստոնէութեան մէջ: Նախ գերեաց ազատութեամբ, զոր յաջորդուց եկեղեցին ամէն կերպ միջոցով. յետոյ անգործ բարբարոսաց և թափառական ազգաց՝ քրիստոնէական քաղաքակաւութեան ծոցը զիմելով. դարձեալ շատ մը հռովմէական ժողովրդոց, որոնք հին ծառայական վիճակէն բարձրացած էին և իշխանական անուն կը կրէին, եկեղեցւոյ ծառայութեան մէջ մտնելով, որոյ ծառայութիւնն նուազագոյն ծանր էր քան իրենց նախկին վիճակին: Յետոյ՝ և քիչ ժամանակի մէջ այս ամէն ժողովրդոց բոլորովին ազատութիւն շնորհելով, և քրիստոնէութեան միջէն վերցընելով միապետական բռնաւոր իշխանութիւնը ու զարգացընելով իւրաքանչիւր ազգաց զանազան գործունեայ աշխատակցու-

թիւնը 'ի քրիստոնէական միութեան, եթէ այնպիսի ժամանակներու մէջ ըլլայինք, յորում գեռ քրիստոնէութեան արդիւնքներն տարալուսական իր մը ըլլային, թերեւ անոնց վրայ մեր վստահութիւն չունենալն արգարտնար, բայց ի՞նչպէս կրնանք ժխտել այն արգասիքներն՝ այնպիսի ժամանակի մը մէջ, յորում գրեթէ բոլորովին չնշուեցաւ գերութիւնն, և ազատական ու յարգելի աշխատութիւնն ամէն տեղ տարաւ, ծաւեցաւ, և գրեթէ բոլոր աշխարհք տիրեց ու ամէն ժողովրդոց զխաւոր ու մի միայն չահն եղաւ: »

Յիւրաքանչեւ իմաստասիր արժանաւոր խորհուրդ մ'է, զոր կեսար Պապոյ կու տար պատանւոյ մը՝ որ անգործ կեցեր էր՝ բարեկամաց յաճախութեան պատճառաւ, որ միշտ իւր չորս կողմը կը պատէին. « Բարեկամներն, ով պատանի, ճամբարի բարեկամներն չեն կրնար շատ ըլլալ: Կ'ուզես դու զանազանք չաւատարիմ, համեստ և կրօնասէր բարեկամներն՝ ամբարիշտներէն ու սուտակապասներէն. — չըլլայ թէ զանոնք իրենց գովութիւններէն ու յանդիմանութիւններէն դատես, զոր կու տան քեզի. աւելի ուշ գիր՝ թէ անոնցմէ ով զքեզ աշխատութեան կը յորդորէ և ով դատարկութեան. և այսպէս ապահով դիտցիր՝ որ առաջինն զքեզ կը սիրէ, իսկ երկրորդն քեզի կը նախանձի. և առաջինն թէպէտ տգէտ կամ շինական ալ ըլլայ՝ անոր միտ դիր, և երկրորդէն հեռացիր՝ թէ և զուարճախօս ալ ըլլայ: »

* *

